

Саракавік Іван

Акадэмія кіравання пры Прэзідэнце Рэспублікі Беларусь, Мінск, Беларусь

Sarakavik Ivan

Academy of management under the President of the Republic of Belarus, Minsk, Belarus

УДК 34.01(091)

I. M. ДАНИЛОВИЧ – АДЗІН З АКТЫЎНЕЙШИХ ПАЧЫНАЛЬНІКАЎ АЙЧЫННАЙ НАВУКОВАЙ ЮРЫСПРУДЭНЦЫІ

I. M. DANILOVICH IS ONE OF ACTINASE THE PIONEERS OF THE DOMESTIC SCIENCE OF JURISPRUDENCE

Артыкул прысвечаны аднаму з пачынальнікаў юрыдычнай навукі Беларусі першай паловы XIX стагоддзя І. М. Даніловічу. Асабліва ўвага звернута на навуковую дзейнасць выдатнага земляка і яго складаны лёс, а таксама на ўклад у развіццё юрыдычнай навукі Украіны і Расіі.

Ключавыя словы: І. М. Даніловіч; Віленскі ўніверсітэт; Харкаўскі ўніверсітэт; Кіеўскі ўніверсітэт; Маскоўскі ўніверсітэт; юрыспрудэнцыя; крыніцы права; летапісанне.

The article deals with one of the founders of legal Sciences of Belarus in the first half of the XIX century, Special attention is paid to the scientific activity of the outstanding countryman and his difficult life and his contribution to the development of legal science in Ukraine and Russia.

Keywords: I. M. Danilovich; Vilnius, Kharkov, Kiev and Moscow universities; law; sources of law; the Chronicles.

XIX стагоддзе багатае на розныя падзеі і адметных людзей. Гэта адносіцца і да нашай Радзімы, землі якой далі Айчыне і сусвету многіх выдатных асоб. Яны ўзбагацілі не толькі Беларусь, але і многія дзяржавы свету сваімі навуковымі адкрыццямі, паэтычнымі, музыкальнымі творамі, ваенным талентам. Гэта Ігнат Дамейка, Ян Чэрскі, Мікалай Судзілоўскі, Адам Міцкевіч, Міхал Клеафас Агінскі, Міхаіл Глінка, Станіслаў Маюшэка, Фёдар Дастаеўскі, Тадэвуш Касцюшка і інш.

Адной з такіх знакамітых постацей з’яўляецца Ігнат Мікалаевіч Даніловіч (1787–1843). Яму прысвечаны асобныя матэрыялы, аднак па

¹ У артыкуле выкарыстаны некаторыя біяграфічныя звесткі з «Энцыклапедыі Брокгауза і Ефрона».

розных прычынах яны не даюць поўнага ўяўлення пра яго жыццё і навуковую дзейнасць.

І. М. Даніловіч – асоба рознабаковая. Для нас ён сумесна з М. Баброўскім вядомы як адзін з пачынальнікаў беларусазнаўства. Для правазнаўцаў – як вядомы юрыст першай паловы XIX стагоддзя. У артыкуле аўтар ставіць задачу паказаць навуковую дзейнасць І. М. Даніловіча, якая аказала істотны ўплыў на развіццё юрыдычнай навукі як Беларусі, так і Украіны, Расіі і Літвы.

Нарадзіўся І. М. Даніловіч 30 ліпеня (10 жніўня) 1787 года ў вёсцы Грынявічы Вялікія Бельскага павета Падляшша (ВКЛ) у сям’і ўніяцкага святара. З-за падзелаў Рэчы Паспалітай Падляшша апынулася ў складзе Прусіі, таму першапачаткова адукацыю юнак атрымоўваў у асноўным на нямецкай мове ў Драгічынскім духоўным вучылішчы, Ломжынскай школе піяраў, Беластоцкай гімназіі. Аднак прускі перыяд жыцця і вучобы працягваўся не так доўга. Па Тыльзіцкім міры 1807 года паміж Аляксандрам I і Напалеонам Беластоцкая акруга была перададзена Расійскай імперыі. Многія выпускнікі Беластоцкай гімназіі, у іх ліку і Даніловіч, паступілі на вучобу ў Віленскі ўніверсітэт на аддзяленне маральных і палітычных навук. Так, за дваццаць гадоў па волі лёсу І. М. Даніловіч зведаў жыццё ў Вялікім Княстве Літоўскім, Прускім каралеўстве і прадоўжыў у Расійскай імперыі. Усё гэта не магло не адбіцца на яго жыцці і навуковай творчасці.

Віленскі ўніверсітэт быў цэнтрам беларускай духоўнасці. І гэта стала магчымым дзякуючы пляядзе студэнтаў і прафесуры, якая сваімі каранямі выйшла з Беластоцкай акругі. Ігнат Анацэвіч (1780–1845), напрыклад, нарадзіўся ў Малай Бераставіцы, Міхайла Баброўскі (1784–1848) – у Вольцы пад Кляшчэлямі, Язэп Ярашэвіч (1793–1860) – у Бельску Падляшскім, Платон Сасноўскі – у Кляшчэлях. Усе яны былі сынамі ўніяцкіх святароў. Таму ва ўніверсітэце іх клеймавалі мянушкай «паповічы», і яны рана зразумелі, што толькі поспехамі ў навуцы змогуць дабіцца прызнання з боку калег і выкладчыкаў. Напружаная праца дала пазітыўныя вынікі. Яны сталі добра вядомымі вучонымі. Даніловіч і Баброўскі атрымалі прафесарскае званне ў 1823 годзе, Сасноўскі, Ярашэвіч і Анацэвіч – у 1827 годзе [1, с. 10–11]. Многія з іх засталіся ў родным універсітэце і выкладалі юрыдычныя прадметы. Заняткі праводзілі такія вядомыя даследчыкі, як прафесары І. М. Даніловіч, І. С. Анацэвіч, Я. Б. Ярашэвіч, а таксама польскі даследчык Іаахім Лялевель (1786–1861) і іншыя вучоныя.

Вайна 1812 года ўнесла свае карэктывы ў мірнае жыццё. Даніловіч як вопытны юрыст быў запрошаны на працу сакратара пры французскім кіраўніку Беластоцкага дэпартаменту ВКЛ. З аднаўленнем Віленскага ўніверсітэта ў 1814 годзе яго прымаюць на працу і ён пачынае выкладаць мясцовае (літвінскае) права. Менавіта гады вучобы ва ўніверсітэце

і працы ў ім заклалі асновы будучых фундаментальных навуковых прац І. М. Даніловіч. Гэта быў час не толькі знаёмства з асновамі юрыспрудэнцыі, але і паглыблення іх з улікам навучання і асабліва самастойнай працы над першакрыніцамі. Не будучы раўнадушным да гісторыі роднага краю, Даніловіч асабіста і пры дапамозе студэнтаў змог за невялікі час сабраць багацейшы матэрыял крыніц права, наведваючы культывыя ўстановы родных мясцін, а таксама бібліятэкі і архівы Варшавы, Санкт-Пецярбурга, Масквы і іншых гарадоў Расійскай імперыі. Асабліва значнасць крыніц права была падкрэслена ім у наступных словах: «В истории стократно более заслуживает благодарность тот, кто издает в свет старые акты и Летописи, нежели тот, кто составляет Историю по готовым книгам. Скольких избежали бы ошибок, если б все рукописные Летописи и акты народов были напечатаны; сколько заменили бы они собою ненужных книг, обременяющих письменные столы Ученых» [2, с. 114]. Віленскі перыяд яго жыцця і творчай дзейнасці, а ён быў найбольш плённым, якраз і быў прысвечаны выяўленню, збору, апрацоўцы, друкаванню і тлумачэнню пісьмовых крыніц права.

Разам з карпатлівай працай над крыніцамі права, поспехамі ў выкладчыцкай дзейнасці адбываўся працэс станаўлення Даніловіча як таленавітага вучонага. Таму з 1821 года ён стаў членам «правінцыйнага камітэту» ў Вільні для падрыхтоўкі выпраўленага выдання Статута ВКЛ, а з 1822 года – членам прафесарскай камісіі для падрыхтоўкі новага рускага перакладу Статута. Але гэтая справа не была даведзена да канца. Праца ва ўніверсітэце працягвалася не доўга. Улада раскрыла дзейнасць тайных студэнцкіх таварыстваў «філаматаў» і «філарэтаў», у якія былі ўцягнуты і некаторыя выкладчыкі. Больш таго, трэцяя частка студэнтаў удзельнічала ў паўстанні 1830–1831 гадоў. Таму Мікалай I у 1832 годзе закрыў Віленскі ўніверсітэт [3, с. 165]. Даніловіч, у ліку іншай часткі прафесуры, быў зволены, і яму было забаронена працаваць у так званых «присоединенных территориях».

Улічваючы высокі педагогічны і навуковы прафесіяналізм, у 1825 годзе ён быў прызначаны прафесарам расійскага і мясцовага права Харкаўскага ўніверсітэта. З гэтага часу і да 1829 года працягваўся Харкаўскі перыяд Даніловіча. На яго прыходзіцца выданне яго вядомых цяпер фундаментальных прац, над якімі ён працаваў у Віленскім універсітэце: «Statut Kazimierza IV, pomnik z XV wieku uchwał litewskich» (Wilno, 1826), а таксама «Lapisiec Litwy i Kronika ruska» (Wilno, 1827). Першы акт быў знойдзены ім у бібліятэцы графа М. П. Румянцава (1754–1826). Рукапісны тэкст не быў падзелены на артыкулы. Але пры публікацыі на рускай мове вядомы ўкраінскі даследчык прафесар М. Ф. Уладзімірскі-Буданаў (1838–1916) назваў гэтую крыніцу «Судзебнік Казіміра 1468 года» і падзяліў яе на 25 артыкулаў. Значымасць для навукі дадзенага акта заключаецца ў тым, што ён стаў

першай спробай сістэматызацыі нормаў права ў ВКЛ, паказвае эвалюцыю ў развіцці пісьмовага права ў нашай Айчыне.

Другая крыніца права была знойдзена Даніловічам на Беласточчыне ў бібліятэцы Супрасльскага манастыра. Даніловіч пранумараваў 341 старонку летапісу і перапісаў для сябе. У ёй маюцца наступныя выдзяленні: «Избрание летописания изложено в кратце; летописень Великих Князей Литовских; дела Подолья; рассуждение о правосудии, и перевод русского Статута Казимира Великого 1447 года; рукопись Патерика» [2, с. 101, 102].

Першыя тры летапісы пад назвай «Opisanie bibliograficzne dotąd wiadomych rękopismow i drukowanych exemplarzow Statutu Litewskiego» Даніловіч надрукаваў асобна ў «Dziennik Wilenski» ў 1823 годзе. Але пасля яго ад'езду ў Харкаў яе перадрукаваў, як адзначае сам Ігнат Мікалаевіч, Г. Антон Марціноўскі ў Вільна (1827) пад назвай «Летописец Литвы и Хроника Русская, стараниями и трудами Игнатия Даниловича» (гл. [2, с. 103]).

Пасля Харкаўскага ўніверсітэта лёс Даніловіча змяніўся. З 1830 па 1835 год па запрашэнні кіраўніка II аддзялення Уласнай Яго Імператарскай Вялікасці канцэлярыі графа М. М. Спяранскага (1772–1839), які займаўся кадэфікацыяй законаў Расійскай імперыі, наш зямляк стаў працаваць у Пецярбургу як выдатнейшы знаўца летапісаў і заканадаўства ВКЛ. На яго была ўскладзена задача па складанні законаў, дзеючых у «присоединенных от Польши губерниях», для Поўнага збору законаў імперыі. Даніловіч падзяліў іх на тры часткі: першая была прысвечана прававому становішчу асобных сацыяльных катэгорый насельніцтва – шляхты, духавенства, сялян і мяшчан, другая – прававым праблемам шлюбна-сямейнага і цывільнага права, трэцяя – судоваму ладу і судаўладству па некаторых катэгорыях цывільных спраў. Дапрацаваны ў «патрэбным» кірунку чыноўнікамі II аддзялення, збор законаў быў надрукаваны ў 1836 годзе, а ў 1910 годзе перадрукаваны, але не атрымаў сілу закона з-за адмены мясцовага права ўказам Мікалая I ад 25 чэрвеня 1840 года.

З 1835 года лёс звязвае Даніловіча з Кіеўскім імператарскім ўніверсітэтам Святога Уладзіміра. Ён быў прызначаны прафесарам крымінальнага права, а таксама стаў першым дэканам юрыдычнага факультэта ўніверсітэта, чытаў лекцыі па мясцоваму праву і шмат часу аддаваў даследаванню гісторыі крыніц права ВКЛ. На кіеўскі перыяд прыходзіцца яго праца «Обозрение исторических сведений о состоянии свода местных законов западных губерний» і дзве манаграфіі: «Гістарычны агляд Літоўскага заканадаўства» (1837), у якой прааналізаваў гісторыю развіцця права ў ВКЛ, першым з даследчыкаў вывеліў яго крыніцы, іх сувязь са старажытнаславянскім і заходнееўрапейскім заканадаўствам, падкрэсліў самабытны характар літоўска-беларускага права, і «О Литовском Статуте» (1838), якой мы карыстаемся і цяпер. У ёй аўтар спыняецца на ўсіх трох Статутах, падкрэсліваючы становую тэндэнцыю ў развіцці

норматворчасці ў ВКЛ, надае належнае працам Т. Чацкага і С. Б. Ліндэ аб Літоўскім статуце на рускай мове. Асабліва салідарны з працай Ліндэ «Аб Літоўскім Статуце, выдадзеным і апублікаваным на рускай мове» (1816), у якой аўтар параўноўвае Статут на рускай мове з польскімі перакладамі, адзначае ў іх нават самыя дробныя, наўмысныя ці ненаўмысныя памылкі, якія давалі іншы сэнс закону. Даніловіч лічыць, што «Статут был с умыслом переведен превратно». І тлумачыць, чаму: «Так как русский подлинник оного писан более в духе монархическом, от чего и не мог бытъ приноровлен к республиканскому правлению Польши: посему-то на Короне, как называли поляки, Статут и не действовал, а там, где он имел законную силу, как то в Литве, на Волыни, в Белоруссии и Малороссии, польские законоведцы употребляли превратный перевод, по собственным видам» [4, с. 377]. Тут сустракаем выраз «Белоруссия» з вялікай літары, хоць, як вядома, Расія не прадставіла Беларусі нават тэрытарыяльна-культурнай аўтаноміі. Далей аўтар адзначае, што I Статут стаў выкарыстоўвацца ў Маларасіі. Таму, на яго погляд, «Статут, в коем многие постановления заимствованы из Русского быта, первоначально был составлен для Малороссийского края, сохранившего, некоторым образом, и в самом Законодательстве Отечественный дух и Русскую самостоятельность». У 1522 годзе кароль Жыгімонт I распаўсюдзіў гэтыя пісьмовыя ўзаконенні, якія набылі сілу ў 1529 годзе, на ўсю Літву [4, с. 378].

Закранае ён і пытанне наконт усіх статутаў. Па тым часе ды нават і пазней некаторыя даследчыкі лічылі, што Літоўскія статуты – гэта тры рэдакцыі аднаго Статута. Дакладнага свайго стаўлення да гэтага ён не вызначае, але з працы бачна, што гэта тры асобныя Статуты, якія, безумоўна, маюць пераемнасць у законапалажэннях: наступны ўбіраў усё тое лепшае, што мелася ў папярэднім. Згодна з ім Статут Жыгімонта I быў двойчы выпраўлены і дапоўнены: першы раз на Бельскім сойме 1564 года, другі – на Варшаўскім сойме 1566 года. Менавіта рэдакцыя апошняга зацверджана Жыгімонтам-Аўгустам для Валыні і Падолля і вядомая пад назвай Валынскага статута, ці Статута Жыгімонта-Аўгуста, а па часе прыняцця – II Статутам. У сваю чаргу Валынскі статут быў таксама дапоўнены і ўжо ў 1588 годзе канчаткова зацверджаны [4, с. 380, 381]. Такі ход яго разважанняў. Правамерная і яго заўвага аб тым, што «после 1588 года польским правительством не давалось позволение на печатание Статута по-русски», таму што яно мела «целью сделать польский язык в судопроизводстве повсеместным» [4, с. 383].

Аднак затрымацца ў Кіеве доўга не прыйшлося з-за хваляванняў. І. М. Даніловіч лічыўся ўладаю палякам, а да палякаў быў палітычны недавер, таму ў 1839 годзе ён быў пераведзены ў Маскоўскі ўніверсітэт на кафедру законаў добраўпарадкавання і добрапрыстойнасці, на якой чытаў лекцыі па мясцоваму праву заходніх губерняў. Яго працы гэтага часу «Аб літоўскіх летапісах» (1840) і «Паведамленне пра сапраўдных літоўскіх

летапісцаў» (1841) далі пачатак навуковага даследавання беларуска-літоўскага летапісання і пераканаўча даказвалі, што беларусы і літоўцы ўжо ў XIV стагоддзі мелі сваё летапісанне. Тым больш, што ў адным з летапісаў сказана, што ён, гэты летапіс, ёсць змяншэнне ранейшых. Значыць, былі і да 1394 года. Таму аўтар не пагаджаецца з думкай нямецкага гісторыка Аўгуста Людвіка Шлёцера, што «нет и не было летописей старше XV или XVI века» [2, с. 106].

У першай працы Даніловіч аргументавана разбірае летапісы, якімі карыстаўся пры напісанні свайго твора польскі даследчык М. Стрыйкоўскі: першы напісаны не раней за 1413 год. Другі Стрыйкоўскі атрымаў у Вялікай Бераставіцы ад князёў Заслаўскіх. На думку Даніловіча, другі летапіс і ёсць летапіс Быхаўца, адкрыты Г. Нарбутам. Затым чарга даходзіць да двух летапісаў Хадкевічаў. І тут аўтар больш падрабязна спыняецца на пытанні бацькоўства першага вялікага князя літоўскага Міндоўга. Абураецца тым, што Стрыйкоўскі знайшоў у іх Рынгольда, бацьку Міндоўга, але «не привел ни одного более достоверного о нем свидетелства; от чего и самое существование этого мнимого отца Миндовга становится довольно сомнительным». Тлумачыць сваю пазіцыю тым, што і Вальнскі, і вядомыя рускія летапісы маўчаць пра гэта. Толькі Ніканаўскі летапіс сведчыць, што бацькам Міндоўга быў Маўкоўда, а не Рынгольд, як у Стрыйкоўскага. Але паколькі летапіс «написан во времена Сигизмунда I, то свидетелство ее о языческом крещении Миндовга, должно признать сомнительным» [2, с. 81, 87, 89, 90, 99]. Пры гэтым праяўляецца яго навуковая карэктнасць: «Если Рингольд в звании Миндовгова отца находится в других источниках, то я охотно откажусь от моего пирронизма. Будучи убежден, что сомнения в каком-либо предмете, всегда ведут к открытию истины, с этою единственно целью я помещаю здесь вопросы мои о Рингольде» [1, с. 100].

У 1841 годзе Даніловіч выдаў ёмкую працу «Взгляд на Литовское законодательство и Литовские статуты», у якой падеумаваў раней здзейсненае і выказаў шэраг новых палажэнняў, што садзейнічала лепшаму разуменню развіцця права ў ВКЛ. Ён лічыў, што да прыняцця Ягайлам хрысціянства і ўзвядзення яго на польскі прастол не было і нават не магло быць у Літве пісьмовых законаў. І звязана гэта з тым, што Літва вядома не раней пачатку XI стагоддзя і была раздроблена да XIII стагоддзя на мноства дробных, незалежных частак, як Русь і Польшча ў той час. Яны кіраваліся ўдзельнымі князямі па іх волі і меркаванні без усялякіх законаў [5, с. 1].

Згодна з І. М. Даніловічам, роля права ўзрастае пры Гедыміне, які «хотел основать Литовско-Русское самодержавное государство». Менавіта ён стаў называць сябе ў граматах да папскага двара «королем Литовских и многих Русских земель». Праводзячы ўзвешаную знешнюю палітыку, ён змог дабіцца ў цэлым добрых адносін з суседзямі.

Менавіта пры ім практычна ўсе этнічна айчынныя землі далучыліся да ВКЛ. Тэрыторыя дзяржавы павялічылася ў некалькі разоў. «Не довольно крепкое соединение этих княжеств, – признае Даниловіч, – он поддерживал мерами правосудия и справедливости. При нем язык русский сделался языком Двора и дипломатии». Далей аўтар тлумачыць, чаму пры Гедыміне не магло быць агульнадзяржаўнага заканадаўства: «Но как князья литовские и русские держались каждый обычаев, преданий и законов предков, то потому Гедемин не мог дать для всей Литвы одного общего законодательства» [5, с. 4]. Вядома, што нормы звычайнага права выкарыстоўваліся нават у I і III Статутах ВКЛ. У час кіравання Гедыміна не магло быць агульнага заканадаўства і таму, што княства ахоплівала не толькі землі Літвы, але і айчынныя, мела добрыя зносіны з Польшчай і ўсходнімі славянскімі княствамі, а межаў паміж імі ў сучасным разуменні не існавала. Таму на тэрыторыі ВКЛ «при развитии и борьбе различных законоположений: литовских, русских и польских, – адзначае Даниловіч, – не было возможности помыслить о составлении стройного свода законов» [5, с. 5].

Характэрна, што ў 1323 годзе Гедымін дараваў Вільні нямецкія законы, аднак па тым часе яны не змаглі ўкараніцца: эліта і насельніцтва горада не былі падрыхтаваныя да іх правапрямання. Пры Альгердзе тэрыторыя ВКЛ яшчэ больш павялічылася і практычна распасціралася ад Балтыйскага да Чорнага мора, была складзена з розных этнічных, сацыяльна-эканамічных і адміністрацыйна-тэрытарыяльных частак, звязаных адзінай уладай. Пры такім становішчы «и подумать даже не было возможно о единообразном, стройном и прочном законодательстве». Таму «каждая страна управлялась собственными обычаями» [5, с. 7]. Становішча з развіццём норматворчасці пачынае мяняцца пры Ягайле, вялікім князі Літоўскім і каралі Польскім, пасля заключэння Крэўскай уніі. Гэта дало магчымасць Даниловічу заключыць, што пры ім і яго пераемніках «действовали законоположения литовские, польские и русские» [5, с. 8].

Заслуга Даниловіча перад айчыннай гісторыка-прававой навукай заключаецца і ў тым, што ён першым даў класіфікацыю нарматыўным прававым актам ВКЛ, падзяліўшы іх на агульнадзяржаўныя («целому государству Литовскому»), абласныя, гарадскія, а таксама для духавенства і па «отдельным предметам и надобностям» (гл. [5, с. 9–12]). Да першых ён адносіў тыя, што выдаваліся пры ўзвядзенні новага князя на літоўскі трон, пачынаючы ад прывілея Ягайлы ад 20 лютага 1387 года і завяршаючы прывілеем Жыгімонта II ад 8 снежня 1506 года. Як прыклад абласных прывілеяў, прыводзіў іх да Жамойці (Самагіціі), Драгічанскай і Віцебскай зямель. Прыкладам надання гарадам Магдэбургскага права сталі Вільня, Полацк, Менск, Віцебск, Смаленск, Кіеў. Развіццём заканадаўства дзяржавы Даниловіч вызначае і па нарматыўных актах, якія выдаваліся для духавенства, і па розных галінах права.

Даследуемыя акты дазволілі нашаму земляку падсумаваць, што на працягу аднаго стагоддзя краіна «успела ознакоміцца с польскімі ўстановамі і обычаямі, испытала іх превосходство и неудобства в исполнении, позаимствовала все хорошее, развила собственные и русские обычаи». На гэтай аснове Жыгімонт I вырашыў «привести литовские законы и обычаи в одну целость стройного свода или Статута» (выдзелена намі. – *І. С.*) [5, с. 12]. Выдзелены тэрмін «свод» не выпадковы, паколькі ў навуковай літаратуры доўгі час была спрэчка вучоных наконт класіфікацыі статутаў: гэта закон, канстытуцыя, кодэкс ці нейкі іншы нарматыўны від. У канчатковым выніку ў канцы ХХ стагоддзя прыйшлі да заключэння на аснове падсумаванняў пачынальніка гісторыі дзяржавы і права Беларусі І. А. Юхо, што Статут – гэта звод законаў. Аднак першым гэта вызначыў Даніловіч.

Аўтар упершыню даў агульную ацэнку Статуту 1529 года як выключна важнага помніка права, у якім, як у лясце, адлюстравалася эпоха і гісторыя народа. Для яго падрыхтоўкі каралём была зацверджана камісія з вучоных, духоўных і свецкіх. Ён першы адзначыў, што гэты акт напісаны на «простонародном литовско-русском наречии» [5, с. 16, 34]. Даніловіч спыняецца на II і III Статутах, упершыню дае склад статутавай камісіі па падрыхтоўцы Статута 1588 года. Аднак ён не пагаджаецца з Т. Чацкім наконт удзелу каронных заканадаўцаў у гэтай справе. Не згодзен ён з ім і ў тым, што рэдактарам III Статута быў Леў Сапега. На думку Даніловіча, Сапега «был только главным блюстителем, написал предисловия и подносил Статут Королю на утверждение». Затым Статут быў прадстаўлены Варшаўскаму сойму 1588 года і зацверджаны Жыгімонтам III. Па даручэнні Л. Сапегі і за яго кошт Статут быў надрукаваны ў тыпаграфіі Мамонічаў.

Заслугоўвае ўвагі разважанне Даніловіча наконт дасканаласці і недасканаласці заканадаўства. Статут прадстаўляўся яго сучаснікам больш чым здавальняючым заканадаўствам, прыстасаваным да патрэб часу, да становішча свайго краю. Ён увабраў у сябе ўсе тагачасныя імкненні, стаў яркім адлюстраваннем свайго часу і народа. Тым больш, што заканадаўцы рыхтавалі яго для дзяржавы беднай, з недастатковымі фінансава-матэрыяльнымі сродкамі, са слаба развітымі гандлем, рамеснай вытворчасцю, без руднікоў золата, серабра, солі, іншых карысных выкапняў; для дзяржавы, якая была акружана злейшымі ворагамі; для дзяржавы з суровым кліматам і беднымі глебамі. Менавіта з землеўласнікаў фарміраваліся і абаронцы Айчыны, і дзяржаўныя, і судовыя, і паліцэйскія чыноўнікі без грашовай дапамогі. Падагкі доўгі час збіраліся зярном і толькі пазней з'явіліся нязначныя грашоваыя зборы. Таму патрэбна было ўсяляць у жыхароў прывязанасць да зямлі, а разам з гэтым і зацвердзіць лободу да Айчыны, апорай якой было адно шляхецтва. Дзеля гэтага ёй прадстаўлялася поўная, ўсеабдымная, неабмежаваная

і неад’емная ўласнасць; свабода распарадкацца сваёй вотчынай, адчу- жаць яе, аддаваць, дароваць, мяняць, прадаваць поўнаасцо ці па частках, па ўласным жаданні і меркаванні (арт. 1 раздз. VII).

Даніловіч разглядае асобныя нормы цывільнага, абавязацельна- га, спадчыннага, шлюбна-сямейнага і іншых галін права, а таксама су- даўладкавання і судавытворчасці, якія закладзены ў Статуце 1588 года. Адначасова аналізуе ўплыў рымскага, кананічнага права на літоўскае заканадаўства і ў той жа час адзначае: в «Статуце Литовском находит- ся много Славянского и истинно Русского», хоць ён і не вызначыў, «что именно и в какой мере», прадставіўшы гэта права знатакам рускага права [5, с. 39, 41–42, 46]. Характэрна, што многія палажэнні аўгара былі паз- ней падтрыманы і развіты некаторымі расійскімі даследчыкамі, асабліва вядомым рускім вучоным па гісторыі дзяржавы і права ВКЛ прафесарам, акадэмікам Іванам Іванавічам Лапо (1869–1944).

Даніловічам сумесна з князем М. А. Абаленскім была выдадзена «Книга посольская Метрики Великого княжества Литовского, содержащая в себе дипломатические сношения Литвы в государствование Сигизмун- да-Августа (с 1545 по 1572 год)» (т. 1, 1845) [6]. У «Скарбніцы грамат» (т. 1–2, 1860–1862), выдадзенай у Вільна пасля яго смерці, у знак заслуг пер- рад Айчынай Даніловіч апісаў, пераказаў змест і часткова апублікаваў каля 2500 розных пісьмовых крыніц ВКЛ. На думку В. Чамярыцкага, ён марыў пра адраджэнне літоўска-беларускай дзяржавы і мовы Статутаў [7, с. 576].

Аднак доўга папрацаваць у Маскве яму не давялося. Палітычны недавер, частая змена месцаў працы, уваходжанне ў новыя навуковыя і прафесарска-выкладчыцкія калектывы, пастаянная актыўная навуковая і педагогічная дзейнасць паўплывалі на здароўе І. М. Даніловіча, і 30 чэр- венья (12 ліпеня) 1843 года яго не стала. Памёр у Графенбергу (цяпер Есенік) у Чэхіі.

Адметную характарыстыку даў Даніловічу М. Ф. Уладзімірскі- Буданаў (1838–1916): ён быў патрыётам ВКЛ і «жадаў бы аднавіць да жыцця мову Статута 1588 года. З гэтага пункта гледжання Масква і Польшча былі для яго аднолькава чужыя і аднолькава блізкія як нацыі, што жылі па-суседству, і роднасныя. То быў рамантык чыстай вады; тагачасны агульнаеўрапейскі гістарычны рамантызм ён перавёў у жыццё асабістае» [8, с. 166]. І. І. Лапо лічыў нашага земляка «...лучшего для своего време- ни знатока литовского права» [9, с. 510]. Высока цаніў яго і наш зямляк, прафесар Пецябургскай духоўнай акадэміі М. В. Каяловіч (1828–1891) (гл.: [10, с. 16–17]).

Глыбока пасаджаныя І. М. Даніловічам зярняты па збіранні, апра- доўцы, тлумачэнні і даследаванні айчынных крыніц права далі выдат- ныя ўсходы. Яго працу ў XX стагоддзі прадоўжыў вядомы беларускі да- следчык прафесар М. М. Улашчык (1906–1986), а затым В. А. Чамярыцкі (1936). Так што справа І. М. Даніловіча жыве і сёння.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. *Латышонак, А.* Народзіны беларускай нацыянальнай ідэі / А. Латышонак // Спадчына. – 1992. – № 1. – С. 10–11.
2. *Данилович, И. Н.* О Литовских Летописях / И. Н. Данилович // Журнал Министерства народного просвещения. – 1840. – № 11. – С. 70–114.
3. Беларусь: энцыклапедычны даведнік. – Мінск: БелЭн, 1995. – 800 с.
4. *Данилович, И. Н.* О Литовском Статуте / И. Н. Данилович // Журнал Министерства народного просвещения. – 1838. – № 1–3. – С. 374–388.
5. *Данилович, И. Н.* Взгляд на литовское законодательство и литовские Статуты / И. Н. Данилович // Юридические записки, издаваемые П. Редкиным. – М.: Университет. тип., 1841. – С. 1–46.
6. *Данилович, И. Н.* Книга посольская Метрики Великого княжества Литовского, содержащая в себе дипломатические сношения Литвы в государственование Сигизмунда-Августа (с 1545 по 1572 год) / И. Н. Данилович, М. Оболенский. – М.: Университет. тип., 1845. – Т. 1. – 480 с.
7. Вялікае Княства Літоўскае: энцыклапедыя: у 2 т. – Мінск: БелЭн, 2005. – Т. 1. – 684 с.
8. Биографический словарь профессоров и преподавателей императорского университета Св. Владимира. – Киев, 1884. – С. 166.
9. *Лапо, И. И.* Литовский Статут 1588 года. Т. 1. Исследование. Ч. 1 / И. И. Лапо. – Ковно: SPINDULIO, 1934. – С. X, 473.
10. *Коялович, М.* Чтение по истории Западной России / М. Коялович. – М.: Истоки, 1884. – 256 с.

(Дата паступлення: 22.08.2017).

Хадасевич Анна

Белорусский государственный университет, Минск, Беларусь

Hadasevich Anna

Belarusian State University, Minsk, Belarus

УДК 94(476/438:281.93)«1918/39»

К ВОПРОСУ О ПОЛОЖЕНИИ ПРАВОСЛАВНОЙ ЦЕРКВИ В ЗАПАДНОЙ БЕЛАРУСИ В 1920–1930-Е ГОДЫ

TO THE QUESTION OF THE POSITION OF THE ORTHODOX CHURCH IN WESTERN BELARUS IN THE 1920–1930TH YEARS

Правящие круги Второй Речи Посполитой в 1920–1930-е годы видели в православной церкви инструмент для ассимиляции и интеграции местного населения Западной Беларуси с этнически польским. Юридическое положение православной церкви в Польше не было регламентировано государственным законом.